

UDK: 336.71. 336.761

TIJORAT BANKLARINING MOLIYAVIY AKTIVLARI VA REZERVLARI TAHLILINI TAKOMILLASHTIRISH

Yuldasheva Umida Bakhrom qizi

Iqtisodiyot fakulteti, 2-kurs, 208-guruh talabasi

TIQXMMI MTUning

Temirkhanova Mutabar Zhuraevna

Ilmiy rahbar, Dsc, dotsent,

Buxgalteriya hisobi va audit kafedrasini mudiri

mutabarchik@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarida moliyaviy aktivlar sifatini tasniflash masalalari, shuningdek bo'lg'usi ehtimoliy yo'qotishlarni qoplash uchun zaxiralarni shakllantirish masalalari, kredit portfelini boshqarish samaradorligini oshirish yo'llari muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: tijorat banki, zaxira, bankning kredit portfeli, kredit, kredit portfelini boshqarish, daromadlilik, risk, likvidlilik.

Kirish

Ta'kidlash joizki, tijorat banklari aktivlar portfellarining sifatini oshirish bo'yicha iqtisodchi olimlar tomonidan turli mazmundagi qarashlar bildirilgan. Ammo, ko'pchilik iqtisodchi olimlar tomonidan tijorat banklari kredit portfelining sifatini oshirishning quyidagi yo'llari e'tirof etilgan:

- kredit oluvchi mijozning pul oqimini tahlil qilish orqali kredit riski darajasini pasaytirish;
- tijorat banklari kreditlarining foiz stavkalarini past va barqaror darajada bo'lishini ta'minlash;
- banklar kredit portfelining sifati bevosita tashqi omillarga bog'liq bo'lganligi sababli davlatning investitsiya va sanot siyosati hamda investitsiya loyihalarini moliyalashtirish bilan bog'liq bo'lgan risklarning darajalari ularning kredit portfelini sifatini oshirishda muhim o'rin tutadi;

– tijorat banklarining uzoq muddatli kreditlash amaliyotini takomillashtirishga to‘sqinlik qilayotgan asosiy omil bo‘lib, banklarda uzoq muddatli resurslarning yetishmasligi hisoblanadi;

– banklar kredit portfelining sifatini oshirishda transformatsiya riskiga barham berish muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarida uzoq muddatli kreditlar uchun zarur bo‘lgan uzoq muddatli resurslarni yetarli emasligi banklarda transformatsiya riskinichuqurlashib ketishiga sabab bo‘ldi. O‘z navbatiida transformatsiya riski banklarning likvidligiga nisbatan kuchli salbiy ta‘sirni yuzaga keltiradi.

Tijorat banklarining aktivlar portfellarini – kredit portfeli vaqimmatli qog‘ozlar portfelini boshqarishni takomillashtirish yo‘li bilan ularning sifatini oshirish masalasi xorijlik iqtisodchi olimlartomonidan ilmiy asosda chuqur tadqiq qilingan hamda tegishli ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar shakllantirilgan.

Adabiyotlar sharhi

T.Mazurinaning xulosasiga ko‘ra, iqtisodiyotning real sektorini kreditlashni rivojlantirish uchun quyidagi shart-sharoitlar mavjud bo‘lishi lozim:

- davlatning samarali investitsiya va sanoat siyosatining mavjud bo‘lishi;
- investitsiya loyihalarini amalga oshirish bilan bog‘liq bo‘lgan risklar darajasini pasaytirish imkonini beradigan investitsiyalar infratuzilmasini rivojlanganligi;
- korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirish.

M.Matovnikovning fikriga ko‘ra, tijorat banklarining uzoq muddatli kreditlash amaliyotini takomillashtirishga to‘sqinlik qilayotgan asosiy omil bo‘lib, banklarda uzoq muddatli resurslarning yetishmasligi hisoblanadi. Ushbu muammoni hal etishning oddiy va real usuli bo‘lib, likvidli aktivlarni garovga qo‘ygan holda Markaziy bankdankredit olish hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil

O‘zbekiston Respublikasi bank tizimida aktivlar bo‘yicha ehtimoliy zaxiralar yaratish borasidagi amaldagi me‘yoriy hujjatlarga tegishli o‘zgartirishlar kiritilgan. Jumladan, 2015 yil 13 iyunda Markaziy bank Boshqaruvining «Aktivlar sifatini tasniflash, tijorat banklari tomonidan ular bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zaxiralarni shakllantirish va undan foydalanish tartibiga o‘zgartirishlar va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida»gi 14/5- sonli qarori qabul qilingan.

Mazkur qarorga muvofiq yuqoridagi tartibga quyidagicha o‘zgartirishlar kiritilgan (1-jadval).

1-jadval

Tijorat banklari aktivlari sifatining tasniflanishi

Tasniflash toifalari	Muddati o‘tgan kunlar	Yaratilishi lozim bo‘lgan zaxira	Foizlarni hisoblash
Standart	0	1%	balansda
Substandart	0	10%	balansda
Qoniqarsiz	1-89	25%	“Ko‘zda tutilmagan holatlar” hisobvarag‘ida
Shubhali	90-179	50%	
Umidsiz	180 va ko‘p	100%	

Sifati «standart» deb tasniflangan aktivlar qaytarilishida muammolar kuzatilmaydi. Bunda asosiy qarz summasining va foizlarining hech qanday qismi muddati o‘tgan yoki shartlari qayta ko‘rib chiqilmagan bo‘lishi lozim. Asosiy qarz summasi yoki foizlardan muddati o‘tgan va shartlari qayta ko‘rilgan aktivlar sifati «standart» deb tasniflanishi mumkin emas.

Tijorat banki zaxira kapitali tarkibida sifati «standart» deb tasniflangan aktivlar uchun ularning qaytarilmagan asosiy qarz (qoldiq) summasining bir foizi miqdorida standart aktivlarga yaratiladigan zaxira shakllantirishi lozim.

Tijorat banki sifati «substandart» deb tasniflangan aktivlar uchun ularning qaytarilmagan asosiy qarz (qoldiq) summasining o‘n foizi miqdorida maxsus zaxira shakllantirishi lozim.

Asosiy qarz va foizlar bo‘yicha muddati o‘tgan qarzdorlik mavjud bo‘lib, uning muddati 90 kundan oshmagan bo‘lsa, u qoniqarsiz deb tasniflanadi.

Tijorat banki sifati «qoniqarsiz» deb tasniflangan aktivlar uchun ularning qaytarilmagan asosiy qarz (qoldiq) summasining yigirma besh foizi miqdorida maxsus zaxira shakllantirishi lozim.

Quyida keltirilgan omillardan hech bo‘lmaganda bittasi mavjud bo‘lsa,

aktivlarning sifati «shubhali» deb tasniflanadi:

-«qoniqarsiz» aktivlarning hech bo‘lmaganda birorta ko‘rsatkichi, shuningdek ayrim boshqa salbiy tavsiflari mavjud bo‘lsa (bozorda oson sotiladigan ta‘minotning mavjud emasligi yoki ta‘minlanmagan aktivlarning mavjudligi yoxud qarz oluvchining bankrot deb e‘lon qilinishi);

-yaqin kelajakda aktivning qisman to‘lanish ehtimoli mavjud bo‘lsa;

Asosiy qarz va foizlar bo‘yicha 90 kundan ortiq lekin, 180 kundan oshmagan muddati o‘tgan qarzdorlik mavjud bo‘lsa u holda ushbu aktiv shubhali deb tasniflanadi va aktivlar uchun ularning qaytarilmagan asosiy qarz (qoldiq) summasining ellik foizi miqdorida maxsus zaxira shakllantirishi lozim.

Asosiy qarz va foizlar bo‘yicha 180 kundan ortiq kunga muddati o‘tgan qarzdorlik mavjud bo‘lsa, ushbu aktivlar «umidsiz» deb tasniflanadi.

Tijorat banki sifati «umidsiz» deb tasniflangan aktivlar uchun ularning qaytarilmagan asosiy qarz (qoldiq) summasining yuz foizi miqdorida maxsus zaxira shakllantirishi lozim.

Agar tijorat bankida bitta qarzdorga berilgan bir necha aktivlar mavjud bo‘lsa, qarzdor tomonidan tijorat bankiga qaytariladigan barcha aktivlar sifati ulardan eng past toifada tasniflangan aktivlar sifatidek tasniflanishi lozim.

Markaziy bankda tijorat banki aktivlari bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zaxiralanadigan majburiy zaxira depoziti tashkil qilingan hamda ushbu majburiy zaxira depozitiga tijorat banklari o‘z aktivlari bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarga qarshi shakllantirilgan maxsus zaxiralar summasiga teng miqdordagi mablag‘larni vakillik hisobvarag‘laridan o‘tkazib borish talabi qo‘yilgan.

Shuningdek, yangi kiritilgan o‘zgartirishlarga ko‘ra, Markaziy bank tijorat banklari kredit portfelini tahlil qilgan holda, tijorat banklariga qo‘shimcha ravishda aktivlar bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarga qarshi zaxiralar shakllantirish yuzasidan ijro etilishi majburiy bo‘lgan ko‘rsatmalar yuborishi mumkin.

Xulosa va munozara

Umuman olganda, tijorat banklari kredit portfelini boshqarishning pirovard maqsadi ushbu portfelning risk, daromadlilik va likvidlilik ko‘rsatkichlarining optimal darajasiga erishish hisoblanadi.

Fikrimizcha, tijorat banklarida kredit portfelini samarali boshqarishda quyidagi bir qator omillarni hisobga olish zarur:

- bank aktivlari sifati ustidan doimiy, ta‘sirchan monitoring olib borish, bank

aktivlari bilan bog‘liq muammoli holatlarni dastlabki bosqichlarda aniqlash va bartaraf etish mexanizmini mustahkamlash;

- muammoli kreditlarni boshkarishning yangi usullarini shakllantirish;
- bank kredit siyosati va kreditlash tamoyillari shartlariga rioya etilishini nazorat qilish.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun, T.: O‘zbekiston, 1996 yil 25 aprel.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar Strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni. 2017 yil 7 fevral.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banking faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi PF№5296 farmoni. 2018 yil 9 yanvar.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 12 sentabrdagi “Respublika bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ 3270 sonli qarori.
5. Mirziyoev Sh.M. “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiyjavobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”. T.: O‘zbekiston. 2017 yil.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2017 y. 22.12.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi № 3620 qarori. 2018 yil 23 mart.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Respublika bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori bilan tasdiqlangan chora-tadbirlar Dasturi 2017 yil 12 sentabr.
9. Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflash va aktivlar bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarni qoplash uchun zaxiralar shakllantirish hamda ulardan foydalanish tartibi to‘g‘risidagi 2696-sonli nizom. 2015 yil 14 iyul.
10. Abdullaeva ShZ. Bank risklari va kreditlash. T.: Moliya, 2012. 304 b. B – 166.
11. Sattarov O., Beknazarov E. Tijorat banklarida GEP va uni boshqarish.

Monografiya. -T.: EXTREMUM PRESS. 2021 y. - 82 b.

12. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisobotlari, 2019-2023 yillar

13. O‘z. Res. Davlat Statistika Qo‘mitasi ma’lumotlari

14. Temirkhanova M.Zh., Muminov O.G.U. Improving accounting and tax accounting and reporting in travel companies in the Republic of Uzbekistan. In the collection: Improving state tax policy in a globalizing economy, materials of the International Scientific Conference. Editorial Board: E.Yu. Merkulova, Yu.Yu. Kosenkova (executive editor); Ministry of Education and Science of the Russian Federation, Tambov State University. G.R. Derzhavina. 2014. pp. 267-275.

15. Temirkhanova M.Zh., Bakirova M.Sh.K. Improving accounting and auditing of intellectual property. In the collection: Scientific research in the socio-economic development of society. International scientific and practical conference of scientific and pedagogical workers. 2019. pp. 443-447.

16. Temirkhanova M.Zh., Features of improving accounting policies in tourism companies and the national economy. Bulletin of science and practice. 2018. T. 4. No. 2. P. 332-341.

17. Temirkhanova M.Zh., Akbarov B. Improving the methodology for organizing financial accounting in travel companies. Bulletin of science and practice. 2018. T. 4. No. 3. P. 267-273.

18. Eziev G.L., Temirkhanova M.Zh.. Development of accounting in the conditions of modernization of the economy of the Republic of Uzbekistan. Bulletin of science and practice. 2018. T. 4. No. 3. P. 224-231

19. Goyibnazarov Sh.G., Temirkhanova M.D. Problems in improving and approaching international standards for reporting financial results in tourism companies. In the collection: Trends in the development of world trade in the 21st century. Materials of the VIII International Scientific and Practical Conference dedicated to the 55th anniversary of the educational institution. 2019. pp. 428-432.

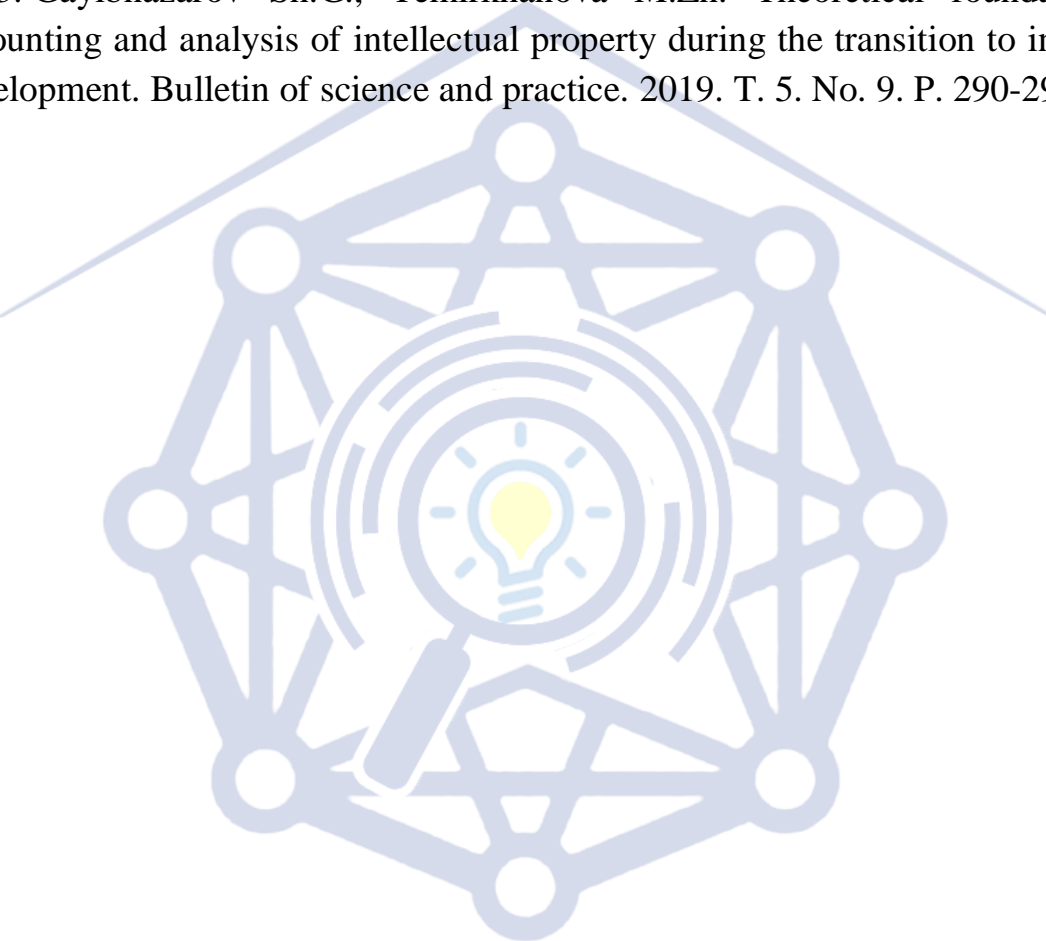
20. Gayibnazarov Sh.G., Kabulov A.A., Temirkhanova M.Zh. Improving the methodology for organizing the accounting of intellectual property objects. In the collection: Engineering economics and management in modern conditions. Materials of the scientific and practical conference dedicated to the 50th anniversary of the Faculty of Engineering and Economics. Executive editor V.V. Zhilchenkova. 2019. pp. 406-411.

21. MJ Temirkhanov. Issues of improving financial reporting in travel companies

based on the requirements of international standards (IAS IFRS). Bulletin of Science and Practice 4 (3), 217-223

22. Temirkhanova M.Zh. Problems in improving the approach to international standards for reporting financial results in tourism companies. Kaluga Economic Bulletin. 2018. No. 4. pp. 59-61.

23. Gayibnazarov Sh.G., Temirkhanova M.Zh. Theoretical foundations of accounting and analysis of intellectual property during the transition to innovative development. Bulletin of science and practice. 2019. T. 5. No. 9. P. 290-297.

Research Science and Innovation House

